

Individualizarea răspunderii internaționale penale pentru nerespectarea normelor privind protecția bunurilor culturale în caz de conflict armat

Individualization of international criminal liability for violation of international norms on the protection of cultural property in the event of armed conflicts

CZU 341.46:341.3

Olga DORUL,
doctor în drept, conferențiar universitar,
Academia de Administrare Publică

SUMMARY

The subject of the individualization of international criminal liability in case of violation of the international norms on the protection of cultural property in the event of armed conflicts has been questioned due to the evolution of international humanitarian law but mainly due to the emergence and development of international criminal law. Whether the problem of international responsibility of states no longer raises controversy among doctrines, then because of the latest developments in the field of international criminal law, it is necessary to identify the basis of international individual liability and to determine the conditions for engaging the international criminal liability of individuals.

Keywords: cultural property, cultural heritage, armed conflict, criminal liability, international liability, individualization of criminal liability.

REZUMAT

Subiectul individualizării răspunderii internaționale penale în cazul nerespectării normelor internaționale privind protecția bunurilor culturale în cadrul conflictelor armate a fost pus în discuție datorită evoluției dreptului internațional umanitar, dar, în special, datorită apariției și dezvoltării dreptului internațional penal. Or, dacă problema răspunderii internaționale a statelor nu mai suscită polemici în rândul doctrinarilor, atunci, datorită ultimelor evoluții în materia dreptului internațional penal, este necesar de a identifica fundamentul răspunderii internaționale a individului, precum și de a determina condițiile de angajare a răspunderii internaționale penale a persoanei fizice.

Cuvinte-cheie: valori culturale, patrimoniu cultural, conflict armat, răspundere penală, răspundere internațională, individualizarea răspunderii penale.

Istoria ne arată că, din cele mai vechi timpuri, au fost luate măsuri pentru păstrarea locurilor sfinte și a operelor de artă. În Grecia, în perioada orașelor-state, cele mai importante locuri - Olimp, Delos - erau considerate sfinte și inviolabile. În ele era interzisă manifestarea violenței, iar luptătorii învinși puteau să-și găsească acolo refugiu. Islamul, la fel, a stabilit numeroase reguli despre protecția localurilor de cult a creștinilor și iudeilor, precum și a mănăstirilor. Dreptul antic indian al conflictelor armate, bazat pe principiul umanismului, reflectă aceeași atitudine. În antichitate, indienii respectau distincția între obiectele militare și obiectele civile, cele din urmă neputând fi agresate. La japonezii feudali, începând cu secolul al XVI-lea, a existat obiceiul de a da indicații, așa-numite „săi-satu”, prin care se interzicea soldaților să atace localurile de cult [1, p. 7-8].

Primele tentative de codificare a limitării beligeranților în alegerea metodelor de luptă, inclusiv în scopul protecției bunurilor culturale, au fost realizate indirect prin consfințirea principiului distincției dintre obiectele militare și bunurile civile. Astfel, Convențiile de la Haga din anul 1899 și 1907 interzic „distrugerea sau asaltul proprietății inamice, în afara cazurilor când o astfel de distrugere este condiționată de necesitatea militară”. Totodată, normele elaborate până la sfârșitul celui de-al Doilea Război Mondial nu stabileau expres răspunderea pentru cauzarea daunelor valorilor culturale în timpul conflictelor armate. Aname această conflagrație mondială a demonstrat clar insuficiența instrumentelor de drept internațional în materie, dar și atitudinea barbară față de valorile culturale ale altor popoare [2].

Principiul individualizării răspunderii penale pentru comiterea crimelor internaționale a fost pentru prima dată prevăzut, în mod expres, de Statutul Tribunalului Militar Internațional din 8 august 1945. Astfel, articolul 6 al Statutului stipula: „Tribunalul (...)

va fi competent să judece și să pedepsească toate persoanele, care, acționând în numele țărilor europene ale Axei, au comis, individual sau în calitate de membri ai organizațiilor, anumite crime indicate în cele ce urmează.

Actele ce urmează sau unul dintre ele, sunt crime supuse jurisdicției Tribunalului și angajează răspunderea individuală:

a) crimele contra păcii: dirijarea, pregătirea, declanșarea sau urmărirea unui război de agresiune, sau a unui război în încălcarea tratatelor, garanțiilor sau acordurilor internaționale, sau participarea la un plan ori la un complot întru săvârșirea unuia dintre actele indicate mai sus;

b) crimele de război: încălcarea legilor și cutumelor de război. Aceste încălcări cuprind, fără a se limita la ele, omorurile, tratamentele rele și deportările pentru munci forțate sau pentru orice alt scop a populației civile în teritoriile ocupate, asasinatele sau tratamentele rele ale prizonierilor de război sau a naufragiaților, executarea ostaticilor, jefuirea bunurilor publice sau private, distrugerile fără motiv a orașelor și satelor sau distrugeri ce nu se justifică prin necesitate militară;

c) crimele contra umanității: asasinarea, exterminarea, sclavia, deportarea sau orice alt act inuman comis contra populației civile înainte sau în timpul războiului sau persecutările pe motiv politic, rasial sau religios atunci când aceste acte sau persecutări, indiferent dacă constituie sau nu încălcare conform dreptului intern al statului unde sunt comise, au fost săvârșite ca urmare a oricărei crime ce intră în competența Tribunalului, sau în legătură cu această crimă.

Autorii, organizatorii, instigatorii sau complicitii care au participat la elaborarea sau executarea unui plan sau unui complot pentru comiterea unei crime menționate mai sus sunt responsabili pentru toate actele săvârșite de către orice persoană în vederea executării acestui plan” [3].

Astfel, deși nu se refereau expres la atacurile asupra bunurilor culturale în calitate

de crimă de război, prevederile din lit. b) a articolului menționat acopereau și acțiunile numite în calitate de „distrugerii fără motiv ale orașelor și satelor sau distrugerii ce nu se justifică prin necesitate militară”.

Patrimoniul este elementul-cheie al societăților moderne [4, p. 7]. Întru a oferi protecție sporită valorilor culturale ale statelor în situație de conflict armat, a fost elaborat un șir de tratate internaționale, acestea având caracter general și special.

Protocolul adițional la Convențiile de la Geneva din 12 august 1949 privind protecția victimelor conflictelor armate internaționale (1977), prevede în articolul 53 intitulat „Protecția bunurilor culturale și a locașurilor de cult”:

„Sub rezerva dispozițiilor Convenției de la Haga, din 14 mai 1954, pentru protecția bunurilor culturale în caz de conflict armat și al altor instrumente internaționale pertinente, este interzis:

a) să se comită orice act de ostilitate îndreptat împotriva monumentelor istorice, operelor de artă sau locașurilor de cult care constituie patrimoniul cultural sau spiritual al popoarelor;

b) să se utilizeze aceste bunuri în sprijinul efortului militar;

c) să se facă din aceste bunuri obiect de represalii”.

Suplimentar, în temeiul aceluiași protocol (art. 84, alin. 4, lit. d), este considerată încălcare gravă a Protocolului atunci când este comisă cu intenție și cu violarea Convențiilor sau a prezentului Protocol „... d) *faptul de a îndrepta atacuri împotriva monumentelor istorice, operelor de artă sau locașurilor de cult clar recunoscute, care constituie patrimoniul cultural sau spiritual al popoarelor și cărora le este acordată o protecție specială pe baza unei înțelegeri speciale, de exemplu, în cadrul unei organizații internaționale competente, provocând, astfel, distrugerea lor la scară mare, atunci când nu există nicio dovadă de violare de către partea adversă a art. 53, alin.*

b) și când monumentele istorice, operele de artă și locașurile de cult respective nu sunt situate în apropierea imediată a obiectivelor militare...”

Potrivit preambulului celui mai important tratat internațional în materie, Convenția de la Haga privind protecția bunurilor culturale din anul 1954, pagubele aduse bunurilor culturale aparținând oricărui popor constituie pagube aduse patrimoniului cultural al întregii omeniri, dat fiindcă fiecare popor își aduce contribuția la cultura mondială. Suplimentar, conservarea patrimoniului cultural reprezintă o mare importanță pentru toate popoarele lumii și este important să se asigure acestui patrimoniu o protecție internațională.

Convenția de la Haga privind protecția bunurilor culturale din anul 1954 este prima dintre convențiile UNESCO, care are drept scop prezervarea patrimoniului cultural al omenirii. Acest act a pus bazele sistemului Convenției de la Haga din 1954, care reprezintă un ansamblu de documente, adoptate la Haga la 14 mai 1954, la Conferința interguvernamentală privind protecția valorilor culturale în timp de conflict armat și include:

- convenția sus-numită;
- regulamentul de executare, parte componentă a convenției;
- protocolul facultativ;
- trei rezoluții privind forțele armate, care participă în operațiunile realizate sub egida Organizației Națiunilor Unite;
- al doilea protocol (1999) la Convenția de la Haga din 1954, care are un caracter profund novator. Intrarea în vigoare a acestui document marchează o nouă etapă în evoluția regimului juridic de protecție a valorilor culturale în timpul conflictului armat [5, p. 66].

Convenția de la Haga a avut meritul să definească bunurile culturale, să stabilească obligațiile ce le revin statelor în timpul conflictului armat în vederea protecției bunuri-

lor culturale, să reglementeze protecția specială a valorilor culturale, iar în conformitate cu prevederile articolului 28 al Convenției din 1954, intitulat „Sancțiuni”, Înaltele Părți Contractante se obligă ca, în cadrul sistemului lor de drept penal, să ia toate măsurile necesare pentru ca persoanele, oricare ar fi cetățenia lor, care au încălcat sau au ordonat încălcarea prezentei Convenții, să fie urmărite și supuse unor sancțiuni penale sau disciplinare.

În pofida reglementărilor novatorii, caracterului său obligatoriu, multe prevederi ale Convenției de la Haga nu au fost aplicate în practică, fiind dificilă realizarea prevederilor sale în condițiile conflictelor armate fără caracter internațional, a căror număr a sporit considerabil în perioada de după fondarea Organizației Națiunilor Unite. La fel, o altă deficiență ce rezultă din prevederile sistemului internațional de protecție a valorilor culturale, instituite în anul 1954, constă în caracterul extrem de limitat al valorilor culturale ce beneficiază de protecție specială [2].

Întru a elimina parțial aceste neajunsuri, la 26 martie 1999 a fost adoptat al doilea protocol la Convenția din 1954. Potrivit prevederilor articolului 15 intitulat „Grave încălcări ale prezentului protocol”:

„1. *Comite o infracțiune în sensul prezentului protocol orice persoană, care, în mod intenționat și încălcând Convenția sau prezentul protocol, săvârșește oricare dintre următoarele fapte:*

a) *face din bunul cultural aflat sub protecție extinsă obiect al unui atac;*

b) *utilizează bunurile culturale aflate sub protecție extinsă sau împrejurimile imediate ale acestora pentru a sprijini acțiuni militare;*

c) *produce distrugerii semnificative sau își însușește bunuri culturale protejate în baza Convenției și prezentului protocol;*

d) *face din bunul cultural protejat în baza Convenției și a prezentului protocol obiect al unui atac;*

e) *furtul, jaful ori însușirea de bunuri culturale protejate în baza Convenției sau acte de vandalism asupra acestora.*

2. *Fiecare parte va adopta măsurile necesare pentru a incrimina în sistemul de drept național infracțiunile din acest articol și pentru a stabili sancțiunile aferente acestora. Făcând aceasta, părțile se vor conforma principiilor generale ale dreptului și ale dreptului internațional, inclusiv normelor privind extinderea răspunderii penale asupra altor persoane decât cele care comit fapta în mod direct”.*

Reieșind din pericolul social sporit al atacurilor săvârșite asupra valorilor culturale, recent, în sistemul dreptului internațional a fost consacrat expres fundamentul traagerii la răspundere internațională penală a persoanelor fizice pentru asemenea crime de război. În conformitate cu prevederile Statutului de la Roma al Curții Penale Internaționale, în articolul 8, alineatul 2, litera b p. (ix) este calificată drept crimă de război fapta de a lansa intenționat atacuri împotriva clădirilor consacrate religiei, învățământului, artei, științei sau acțiunii caritabile, monumentelor istorice, spitalelor și locurilor unde bolnavii sau răniții sunt adunați, cu condiția ca aceste construcții să nu fie obiective militare [6]. Un asemenea regim de protecție nu se aplică dacă obiectul este considerat obiectiv militar în sensul dreptului internațional umanitar [7, p. 588].

Obiectul material al infracțiunii prevăzute de articolul 8, alineatul 2, litera b p. (ix) din Statutul Curții Penale Internaționale poate fi dedus suplimentar din prevederile Convenției de la Haga pentru protecția bunurilor culturale în caz de conflict armat. Potrivit dispoziției articolului 1, sunt socotite bunuri culturale, oricare ar fi originea sau proprietarul lor:

a) *bunurile, mobile sau imobile, care prezintă o mare importanță pentru patrimoniul cultural al popoarelor, cum sunt monumentele de arhitectură, de artă, istorice, religioase sau laice, terenurile arheologice, grupurile*

de construcții, care, în ansamblu, prezintă un interes istoric sau artistic, operele de artă, manuscrisele, cărțile și alte obiecte de interes artistic, istoric sau arheologic, precum și colecțiile științifice și colecțiile importante de cărți, arhive sau de reproduceri ale bunurilor definite mai sus;

b) edificiile a căror destinație principală și efectivă este de a conserva sau de a expune bunurile culturale mobile definite la alineatul (1), cum sunt muzeele, marile biblioteci, depozitele de arhive, precum și adăposturile destinate să protejeze, în caz de conflict armat, bunurile culturale mobile definite la alineatul (a);

c) centrele în cuprinsul cărora se află un număr considerabil de bunuri culturale, așa cum sunt definite la alineatele (a) și (b), denumite „centrele monumentale”.

Elementul material al infracțiunii indicate presupune atacul asupra unui obiect indicat mai sus. În acest caz termenul „atac” trebuie interpretat în contextul art. 49 (2) din Protocolul adițional I, care dispune: „Dispozițiile prezentului Protocol referitoare la atacuri se aplică tuturor atacurilor, oricare ar fi teritoriul în care au loc, inclusiv pe teritoriul național aparținând unei părți la conflict, dar care se află sub controlul unei părți adverse”. Un asemenea obiect nu poate fi considerat obiectiv militar [7, p. 590].

Latura subiectivă presupune prezența intenției subiectului infracțiunii atât în contextul conflictului armat internațional, cât și în cadrul conflictului armat fără caracter internațional [7, p. 591].

Statele-părți la tratatele internaționale indicate au avut grijă să implementeze prevederile în ordinea juridică internă, raliindu-se, în așa mod, sistemului de valori protejat de societatea internațională. Astfel, inclusiv legiuitorul nostru, a avut grijă să prevadă în legislația penală națională fundamentul și condițiile angajării răspunderii penale pentru utilizarea de metode interzise de purtare a războiului (art. 137³, alin. 3, lit. b) Cod penal) prin incriminarea declanșării în cadrul unui conflict armat cu sau fără caracter internațional, a unui atac împotriva bunurilor cu caracter civil protejate de dreptul internațional umanitar, în special, clădiri consacrate cultului religios, învățământului, artei, științei sau acțiunilor caritabile, împotriva monumentelor istorice, spitalelor și locurilor unde bolnavii sau răniții sunt adunați, precum și împotriva localităților, locuințelor sau construcțiilor care nu sunt apărute și care nu sunt folosite ca obiective militare.

Rezumând, constatăm că astăzi, în comparație cu începutul perioadei Dreptului internațional al Cartei ONU, societatea internațională dispune de un „arsenal” eficient de instrumente internaționale în vederea protecției valorilor culturale. Un rol esențial revine instituțiilor jurisdicționale internaționale competente să tragă la răspundere internațională penală persoanele culpabile, asigurând, în ultima instanță, realizarea prevederilor tratatelor internaționale în materie.

BIBLIOGRAFIE

1. Бюньон Ф., Становление правовой защиты культурных ценностей в случае вооруженного конфликта. Международный журнал Красного Креста. Женева, 2004 г., 176 с.
2. Абашидзе А. Х., Индивидуальная уголовная ответственность в случае нарушения международно-правовых норм, касающихся культурных ценностей. Москва: Современная экономика и право, 2006, №1, с. 26-33.
3. Accord concernant la poursuite et le châtiment des grands criminels de guerre des Puissances européennes de l'Axe et statut du tribunal international militaire. Londres, 8

août 1945. În: <https://www.icrc.org/applic/ihl/dih.nsf/52d68d14de6160e0c12563da005fdb1b/ef25b8f448034148c1256417004b1ce6?OpenDocument>

4. Coissard P., La protection du patrimoine culturel en cas de conflit armé: enjeux et limites du cadre international. Mémoire de fin d'Etudes. Université Lyon, Institut d'Etudes Politiques de Lyon, 2007., 76 p. În: http://www.doc.sciencespolyon.fr/Ressources/Documents/Etudiants/Memoires/Cyberdocs/MFE2007/coissard_p/pdf/coissard_p.pdf

5. Майнетти В., Новые перспективы для защиты культурных ценностей в случае вооруженного конфликта: вступление в силу Второго Протокола к Гаагской конвенции 1954 г. Международный журнал Красного Креста. Женева, 2004 г. 176 с.

6. Statutul Curții Penale Internaționale, adoptat la Roma la 17 iulie 1998, ratificat de Republica Moldova la 9 septembrie 2010, publicat în Monitorul Oficial al Republicii Moldova nr. 190 din 29.09.2010. În: <http://lex.justice.md/index.php?action=doc&lang=1&id=336126>

7. Верле Г. Принципы международного уголовного права – Одесса, Москва: Феникс, ТрансЛит, 2011, 882 с.

Prezentat: 21 august 2017.

E-mail: dorulolga@yahoo.com